

Brussels Studies

La revue scientifique pour les recherches sur Bruxelles /
Het wetenschappelijk tijdschrift voor onderzoek over
Brussel / The Journal of Research on Brussels
Collection générale | 2023

Uitrol van de functionaliteitseconomie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: een stand van zaken

*État des lieux du déploiement de l'économie de la fonctionnalité en Région de
Bruxelles-Capitale*

*Current situation of the expansion of the functional economy in the Brussels-
Capital Region*

**Coline Ruwet, François Lohest, Roxane De Hoe, Kevin Maréchal, Coralie
Muylaert, Géraldine Thiry et Philippe Roman**

Traducteur : Annelies Verbiest (AV Translations)

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/brussels/6675>

DOI : 10.4000/brussels.6675

ISSN : 2031-0293

Cet article est une traduction de :

État des lieux du déploiement de l'économie de la fonctionnalité en Région de Bruxelles-Capitale - URL : <https://journals.openedition.org/brussels/6529> [fr]

Autre(s) traduction(s) de cet article :

Current situation of the expansion of the functional economy in the Brussels-Capital Region - URL : <https://journals.openedition.org/brussels/6706> [en]

Éditeur

Université libre de Bruxelles - ULB

Ce document vous est fourni par Université de Mons

Référence électronique

Coline Ruwet, François Lohest, Roxane De Hoe, Kevin Maréchal, Coralie Muylaert, Géraldine Thiry et Philippe Roman, «Uitrol van de functionaliteitseconomie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: een stand van zaken », *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 177, Online op 05 mars 2023, geraadpleegd op 12 novembre 2024. URL: <http://journals.openedition.org/brussels/6675> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/brussels.6675>

Ce document a été généré automatiquement le 3 juillet 2024.

The text only may be used under licence CC BY 4.0. All other elements (illustrations, imported files) are "All rights reserved", unless otherwise stated.

Uitrol van de functionaliteitseconomie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: een stand van zaken

*État des lieux du déploiement de l'économie de la fonctionnalité en Région de
Bruxelles-Capitale*

*Current situation of the expansion of the functional economy in the Brussels-
Capital Region*

**Coline Ruwet, François Lohest, Roxane De Hoe, Kevin Maréchal, Coralie
Muylaert, Géraldine Thiry et Philippe Roman**

Traduction : Annelies Verbiest (AV Translations)

NOTE DE L'ÉDITEUR

Om de figuren in een betere resolutie te bekijken, raadpleegt u het artikel online en klikt u op "Original" onder elke figuur.

NOTE DE L'AUTEUR

Dit onderzoek werd gefinancierd met subsidies van Innoviris.brussels (2019-PRB-112: Brufonctionnel).

Inleiding

- 1 Sinds 2016 verbindt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zich ertoe om de transitie centraal te stellen in zijn economische strategie. In dat kader wordt de functionaliteitseconomie (hierna “FE”) vaak beschouwd als een vernieuwend model. In algemene zin wordt de FE beschouwd als een geheel van bedrijfsmodellen waarbij de verkoop van het gebruik van een goed en van de diensten gekoppeld aan dat goed in de plaats komt van de verkoop van het goed zelf [Bourg en Buclet, 2005; Van Niel, 2014]. Organisaties willen niet meer zoveel mogelijk goederen verkopen maar veeleer de prestaties maximaliseren van de diensten die ze aanbieden.
- 2 De FE combineert dus een “dienstgerichte logica”, die zich vertaalt in een waardepropositie op basis van het verlenen van een geïntegreerde oplossing en goede gebruiksprestaties, en een “levensduurlogica”, die erop gericht is om de kringloop van goederen te sluiten of te verkleinen, om vanuit een ecologisch oogpunt te ontwerpen en om het gebruik te maximaliseren met het oog op een langere levensduur van de goederen. Door deze levensduurlogica heeft de FE veel weg van de circulaire economie, een model waarvan doorgaans wordt aangenomen dat het de FE omvat [Aurez en Georgeault, 2019].
- 3 In de gespecialiseerde literatuur worden de product-dienstsysteem (“*product-service systems*”, de Engelse benaming voor de FE) in drie categorieën ingedeeld [Tukker 2004]: 1) “productgerichte” systemen, die betrekking hebben op de traditionele verkoop van producten waaraan diensten gekoppeld worden. De privé-eigendom blijft voor de consument, maar het goed wordt “verrijkt” met deze diensten (bv. de verkoop van een auto met een onderhoudscontract en pechverhelping); 2) “gebruiksgerichte” systemen, waarbij het gebruik van het product wordt verkocht. De organisatie blijft eigenaar van het product (bv. autodeelsystemen). De tevredenheid van de klant wordt bereikt door de toegang tot het gebruik en niet tot de eigendom [Beuren *et al.*, 2013; Aurich *et al.*, 2010]; en 3) “prestatiegerichte” systemen, waarbij de organisatie een resultaat verkoopt en eigenaar blijft van het product ter ondersteuning van de prestatie. “Prestatiegerichte” product-dienstsysteem passen de meest “geslaagde” vorm van de FE toe. Als we er het voorbeeld van de auto weer bij halen, dan wordt de waardepropositie uitgebreid met een mobiliteitsoplossing, waarbij – ongeacht het gebruikte vervoersmiddel – een prestatie wordt verkocht voor de verplaatsing, zoals een mobiliteitspas, vanuit een logica van *Mobility as a Service* [Tucker en Tischner, 2006].
- 4 Wat de specifieke vormen van de FE ook zijn, dit model wordt vaak beschouwd als erg beloftevol op het vlak van sociale en ecologische transitie, doordat het zou kunnen bijdragen tot de dematerialisering van economische activiteiten. De overgang naar een prestatielogica kan immers leiden tot een langere levensduur van voorwerpen, door het gebruik ervan te maximaliseren via constant onderhoud en een ecologisch ontwerp. Het model zou dus als gevolg hebben dat de economische waarde losgekoppeld wordt van het energie- en materiaalverbruik en van de impact op het milieu. Daarom blijft de beoordeling van de werkelijke impact van de FE op het vlak van duurzaamheid (bv. qua efficiënt gebruik van hulpbronnen) dubbelzinnig [Mont en Tukker, 2006; Tukker, 2015; Roman *et al.*, 2020; Roman *et al.*, 2023].
- 5 De diversiteit van het aanbod waarbij het model wordt toegepast in vele verschillende activiteitensectoren kan die dubbelzinnigheid deels verklaren. Net als in andere grote steden en regio’s is het mobiliteitsaanbod qua deelsystemen (steps, fietsen, auto’s, enz.)

de afgelopen jaren flink toegenomen in het BHG, maar ook het huuraanbod voor kleding (dameskleding, avondkleding, enz.) en voor allerlei soorten materiaal (doe-het-zelfmateriaal, huishoudelijke apparatuur, enz.), om maar enkele sectoren te noemen. Nochtans gaan die projecten niet altijd gepaard met duidelijke milieuvoordelen of duurzame economische resultaten.

- 6 Gezien deze vaststellingen lijkt het nuttig om even stil te staan bij de manier waarop de FE zich in het BHG uitrolt. Daarvoor moeten allereerst de institutionele voorzieningen ter ondersteuning van de FE in het BHG worden geanalyseerd en moet vervolgens vanuit een meer evaluerend oogpunt worden nagegaan in welke mate die institutionele voorzieningen aangepast zijn aan de uitrol van de FE in het BHG.
- 7 Dit artikel reikt dan ook een – verkennende en niet-exhaustieve – stand van zaken van de FE op Brussels grondgebied aan. De bedoeling is om de vele uiteenlopende toepassingen van dit opkomende model duidelijk te maken en om te begrijpen hoe de betrokken actoren zich het model toe-eigenen. Op basis van deze stand van zaken bespreekt het artikel de mogelijke manieren om de FE verder uit te rollen, vanuit de invalshoek van de ecologische en sociale transitie.
- 8 Het artikel is als volgt opgebouwd. In deel 2 scheppen we het kader door meer uitleg te geven bij de methode die we hebben gebruikt om de gegevens te verzamelen en te analyseren. In deel 3 bespreken we de FE volgens de plaats die de FE wordt toegewezen als vernieuwend model in de gewestelijke beleidsstrategie en met name in het GPCE. In deel 4 focussen we op de analyse van de organisaties en bieden we vervolgens een originele inventaris van het aanbod op Brussels grondgebied, door het te structureren op basis van “behoeftesferen”. In het laatste deel, en tevens het besluit van dit artikel, bespreken we de uitdagingen bij de toekomstige ontwikkeling van de FE in het BHG vanuit een invalshoek van duurzaamheid.

1. “Brufonctionnel”: analyse van de uitrol van de functionaliteitseconomie op Brussels grondgebied

- 9 Dit artikel is gebaseerd op een deel van een uitgebreid bestand dat werd opgebouwd in de loop van meer dan vier jaar onderzoek in Brussel in het kader van het Brufonctionnel-project (2018-2022). Dit project heeft als doel om de territoriale uitrol van de FE te bestuderen vanuit een zowel interdisciplinair als ecosysteemgericht perspectief. In totaal werden 8 organisaties met een FE-aanbod in 7 verschillende sectoren (kleding, gereedschap, huishoudapparaten, herbruikbare verpakkingen, fietsen, meubilair en diverse voorwerpen met een lage gebruiksintensiteit) en een openbare bibliotheek grondig bestudeerd. Daarnaast werden 58 semigestructureerde interviews afgenomen bij diverse actoren die verband houden met de bestudeerde initiatieven (interviews van 30 tot 90 minuten): ondernemers, werknemers, klanten, leveranciers, ambtenaren werkzaam op de afdelingen milieu en steun aan bedrijven, beleidsmedewerkers belast met economie in Brussel, duurzaamheidsconsultants, FE-experts in ondersteunende organisaties/vakbonden, vertegenwoordigers van de financiële en bancaire sector belast met de ontwikkeling van milieuvriendelijke innovaties, en academische experts. Tot slot werd voor de evaluatie van de aanbevelingen die voortvloeien uit het project een focusgroep opgericht met een

tiental FE-experts in het kader van de week van de economische transitie (november 2021).

- 10 Dit bestand is het resultaat van een overwegend kwalitatieve en inductieve methodologie en werd aangevuld met specifiekere gegevens. Om de FE in het BHG te contextualiseren, moesten documenten worden geanalyseerd (officiële openbare documenten en websites) en moesten heel wat gewestelijke strategische plannen die verband konden houden met de FE grondig worden doorgenomen: de Gewestelijk Innovatieplannen (GIP) van 2006, 2012 en 2016, het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GPDO) van 2018, het industrieel plan (2019), het KMO-plan 2016-2025, de gewestelijke beleidsverklaringen (GBV) 2015-2019 en 2019-2024, de Strategie 2025, het Gewestelijk Programma voor de Circulaire Economie (GPCE) 2016-2020, het Good Move-plan (2020-2030), het Hulpbronnen- en Afvalbeheerplan (HABP) 2019-2023 en het Shifting Economy-plan 2020-2030.
- 11 Het overzicht van het FE-aanbod is gebaseerd op een inventarisering op Brussels grondgebied en op een theoretische denkoefening over de identificatie- en classificatiecriteria van het aanbod. Methodologisch gezien werd het aanbod onder andere geïdentificeerd door een constante bewaking van de initiatieven vanaf het begin van het Brufonctionnel-onderzoek (januari 2018-september 2021), maar ook door regelmatige en nauwe contacten te onderhouden met het veld. Die contacten verliepen door de actualiteit op het vlak van FE en de nieuwe toevoegingen aan het aanbod op te volgen. Daarnaast vonden er informele en formele gesprekken plaats met actoren die rechtstreeks betrokken zijn bij de ontwikkeling van de FE in het BHG. Door die bewaking kon het “zichtbare” aanbod in de openbare ruimte of op het internet worden geïdentificeerd, omdat er op een of andere manier over wordt gepraat. Verder hebben we systematisch de organisaties in kaart gebracht die ondersteund worden door structuren voor de begeleiding, financiering en huisvesting van ondernemingen in het BHG. Tot slot hebben we de lijst met initiatieven op het vlak van circulaire economie in het BHG, die werd opgemaakt op initiatief van de Leerstoel Circulaire Economie en Stedelijk Metabolisme¹, geraadpleegd om er eventueel nog FE-initiatieven te vinden die ons zouden zijn ontsnapt.
- 12 De initiatieven die we als FE hebben geïdentificeerd, voldoen aan drie cumulatieve voorwaarden: ze sluiten aan op een *dienstgerichte logica*, ze neigen naar een zekere mate van *dematerialisering* en ze zijn erop gericht om *de aankoop te vervangen door het gebruik* [Roman et al., 2023]. De initiatieven die we op die manier hebben geïdentificeerd, hebben we eerst ingedeeld op basis van hun *focus* (product, gebruik of prestatie) [Tukker, 2004]. Overeenkomstig onze typering van de FE, waarbij de organisatie eigenaar van het goed blijft, hebben we er echter voor gekozen om de productgerichte initiatieven niet op te nemen in ons overzicht. Daarnaast hebben we de initiatieven volgens drie andere criteria getypeerd: de *doelgroep* (B2B, B2C of B2G)², het *juridische statuut* van de aanbieders (dat de toegang tot verschillende financieringen verschaft en specifieke juridische beperkingen met zich meebrengt) en *de plaats die de FE inneemt* in het bedrijfsmodel van de organisatie (exclusief of complementair model).
- 13 We hebben de initiatieven vervolgens onderverdeeld op basis van verschillende “behoefte-sferen”. Deze indeling is geïnspireerd op de benadering van de fundamentele menselijke behoeften van Manfred Max-Neef (Max-Neef, 1992) en de functionele sfeer die wordt gedefinieerd als “*een ruimte waarbinnen nieuwe geïntegreerde oplossingen kunnen worden uitgedacht, geproduceerd en uitgerold*” [ADEME, Vuidel en Pasquelin, 2017: 32]. Op

empirisch vlak werd het idee van de “behoeftefeer” gedefinieerd op basis van de verschillende activiteitscategorïeën die *hub.brussels* heeft bepaald in het kader van de begeleiding van de Brusselse cluster voor circulaire economie³. Uit de analyse van de door deze cluster aangereikte categorieën ten opzichte van de benadering van de fundamentele menselijke behoeften bleek dat er belangrijke behoefteferen afwezig waren, zoals “verzorgen” of “(zich) vormen”. We hebben dan ook beslist om deze behoefteferen toe te voegen aan ons analysekader. Tabel 2 biedt een overzicht van de acht geselecteerde behoefteferen.

Tabel 1. Behoefteferen waarvoor er een FE-aanbod is in het BHG

Behoeften	Verwante (economische) activiteiten
Zich vestigen (wonen)	Bouw, energie (verwarming, verlichting), inrichting, meubilair.
Zich kleden	Textielproductie, kledinghandel, babyartikelen.
Zich voeden	Landbouw, levensmiddelenhandel, horeca.
Zich verplaatsen	Auto + motorvoertuigen, openbaar vervoer, zachte mobiliteit – fiets.
Zich uitrusten	Handel in huishoudapparatuur, doe-het-zelf, computerapparatuur, videoapparatuur, numerieke en digitale activiteiten.
Verzorgen	Gezondheidszorg, dienstverlening aan personen.
(Zich) vormen	Cultuur, opvoeding, opleiding.
Zich ontspannen	Evenementen, sport, speelgoed, videospelletjes.

2. Institutionele toe-eigening van de functionaliteitseconomie in het Brussels Gewest

- 14 Voordat we inventariseren hoe zich dat in Brussel manifesteert, hebben we onderzocht welke plaats de FE inneemt in de verschillende gewestelijke strategieën. We moeten vaststellen dat de FE in het BHG geen structurerende krachtlijn in het gewestelijke economische beleid vormt, dit in tegenstelling tot de circulaire economie (hierna “CE”), die werd uitgedacht als het nieuwe paradigma dat moet worden aangenomen (zie bijvoorbeeld GBV, 2019).
- 15 In het specifieke plan voor de CE (GPCE 2016-2020) wordt de FE enkel vermeld als een van de onderdelen van de CE. Dit verduidelijkt waarom het dienstgerichte model zo sterk op de voorgrond treedt in het mobiliteitsplan Good Move 2020-2030. In deze strategie zet het BHG in op het principe *Mobility as a Service* (MaaS) om een mobiliteitsbeleid te voeren ten dienste van het welzijn van de Brusselaars. In mindere mate wordt de dienstgerichte economie vermeld als een weg die moet worden gevolgd in het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GPDO 2018).

- 16 Zo beperkt de institutionele toe-eigening van de FE in het BHG zich ertoe om de FE te beschouwen als een onderdeel van de circulaire economie. In het GPCE 2016-2020 wordt de FE – enkel in de bijlage – gedefinieerd als een transformatie van het economische model en het model voor waardecreatie van bedrijven. Deze definitie legt de nadruk op de creatie van immateriële hulpbronnen die veel verder kunnen gaan dan de behoeften van de klanten. Deze immateriële hulpbronnen kunnen meer in het algemeen in het voordeel van de hele gemeenschap zijn. De tekst van het GPCE benadrukt ook dat de FE voor vernieuwing kan zorgen met betrekking tot de relaties tussen bedrijven en hun klanten, maar ook tussen bedrijven onderling en tussen bedrijven en overheidsinstanties, volgens een logica van een coöperatief ecosysteem (bv. publiek-private samenwerking voor de oprichting van het fietsdeelsysteem Villo!). Verder preciseert de tekst dat het “dienstgerichte” karakter van het FE-aanbod kan bijdragen tot een meer lokale verankering van de organisaties en een voedingsbodem voor vernieuwing van de Brusselse economie kan zijn. Er wordt op gewezen dat er begeleidingsprogramma’s moeten worden opgericht om bedrijven en bedrijfsleiders te ondersteunen, aangezien de bijzondere kenmerken van het FE-model een grondige aanpassing van de werkmethoden van de organisaties vereisen.
- 17 Deze aanbevolen aanpassing werd echter niet doorgevoerd. Terwijl de aanbieders druk in de weer zijn om tegemoet te komen aan de vele behoeften van de Brusselaars door een functioneel model aan te bieden, en de omvang van het FE-aanbod in het BHG niet te verwaarlozen is, wordt er rond dit model maar weinig “specifiek werk” verricht door de institutionele actoren (overheidsbesturen en ministeriële kabinetten), de begeleidingsactoren en de financieringsactoren⁴. De toe-eigening van het model en de verspreiding van de principes van het model binnen – publieke of private – organisaties maakt, voor zover wij weten, niet deel uit van de institutionele voorzieningen. Op het vlak van begeleiding bijvoorbeeld hebben we maar één actor geïdentificeerd die de begeleiding van de FE uitdrukkelijk centraal plaatst in zijn missie, namelijk Immaterra⁵. De activiteiten van Immaterra zijn echter voornamelijk gericht op de transitie van grote en middelgrote ondernemingen naar de FE, en dan vooral in het Waalse Gewest.
- 18 Dit gebrek aan activiteiten en resultaten op het vlak van begeleiding in het BHG merken we ook aan de pogingen om het model te verspreiden en om opleidingen in de FE te organiseren. Zo heeft de Union des Classes Moyennes (UCM) in samenwerking met een hogeschool een opleidingsprogramma via afstandsonderwijs over duurzame economische modellen (waaronder de FE) willen opstarten, maar voor zover wij weten, kreeg dat programma niet het nodige draagvlak om het te kunnen voortzetten⁶.
- 19 Na afloop van onze gesprekken met de betrokken actoren, vooral de publieke actoren die instonden voor de uitvoering van het GPCE, blijkt dat de FE beter gekend en begrepen is dan vóór het GPCE. De FE blijft echter verscholen zitten achter de CE en de vele overheidsregelingen ter ondersteuning van de CE. Het is dus moeilijk te beoordelen of de vermelding van de FE in het GPCE ervoor gezorgd heeft dat dit model meer geaccultureerd werd. De tussentijdse evaluatie van het GPCE (2019) leverde overigens geen resultaten op die direct in verband gebracht kunnen worden met de FE.

3. Uitrol van de functionaliteitseconomie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

- 20 Vanuit institutioneel oogpunt lijkt de FE dus niet bepaald transversaal te worden toegeëigend. Dat betekent daarom nog niet dat er helemaal geen FE-aanbod is op Brussels grondgebied. Het aanbod is weliswaar nog niet zo uitgebreid en is ongelijk verdeeld over een reeks aspecten (focus qua functionaliteit, type klanten, juridisch statuut, plaats van de FE in het bedrijfsmodel), wat volgens ons het transitiepotentieel beperkt.
- 21 Door een overzicht van het FE-aanbod volgens behoeftesferen aan te reiken, willen we de aandacht vestigen op de uiteenlopende behoeften waaraan de FE tegemoet zou kunnen komen, en willen we dat potentieel tegenover de omvang en de typologie van het effectief aanwezige aanbod op Brussels grondgebied binnen elke sfeer plaatsen.
- 22 Qua omvang van het aanbod werden in 2021 in totaal iets meer dan 100 initiatieven geïnventariseerd (onder de 110 825 bedrijven, waarvan er dat jaar 12 241 nieuw waren opgericht⁷). Deze inventarisering is niet exhaustief, vooral door de constante ontwikkeling van het aanbod, maar volgens ons kunnen er duidelijke algemene lessen uit getrokken worden. Een eerste vaststelling is dat het model niet erg bekend en niet sterk verspreid is⁸. De snelheid waarmee het model zich ontwikkelt, wordt bepaald door de ondernemersprojecten op initiatief van enkele personen die overtuigd zijn van het belang van de FE.
- 23 Een tweede vaststelling is dat de behoeftesferen ongelijk vertegenwoordigd zijn. Het FE-aanbod is vooral erg groot op het vlak van mobiliteit, uitrustingen en kleding in vergelijking met de andere behoeftesferen⁹.

Tabel 2. Aantal geïnventariseerde FE-bedrijven per behoeftesfeer

Behoeften	Aantal bedrijven per behoeftesfeer (niet-exhaustieve lijst)
Zich vestigen (wonen)	6
Zich kleden	10
Zich voeden	6
Zich verplaatsen	17
Zich uitrusten	15
Verzorgen	5
(Zich) vormen	> 80
Zich ontspannen	>40

- 24 Een derde vaststelling is dat er zich binnen elke behoeftesfeer zeer uiteenlopende projecten bevinden qua bedrijfsmodel, organisatievorm, voornaamste doelgroep en juridisch statuut. Enkele behoeften lijken echter op meer historische of structurele

wijze betrokken te zijn bij het model door een zekere verankering in de mindset van de mensen, zoals het aanbod van bibliotheken (waarop we later nog terugkomen) en hun aanverwante diensten qua toegang tot cultuur en scholing/vorming.

- 25 Door elke behoeftesfeer te overlopen, kunnen we deze algemene vaststellingen verfijnen.
- 26 *Zich vestigen* – Over het algemeen is het aanbod vrij beperkt (6 vastgestelde initiatieven, zie Tabel 3), temeer omdat het voor verschillende initiatieven moeilijk is om ze al dan niet onder de FE in te delen. Dat is het geval voor de zuivere vastgoedinitiatieven. Zo wordt er volop gedebatteerd over het “functionele” karakter van bepaalde innovaties, zoals *co-living*, die zich tot de jonge generaties richten en die de aankoop van een huis of appartement vervangen door de huur van leefruimten met inbegrip van een heleboel gedekte diensten (internet, meubilair, huishoudapparatuur, enz.). We tellen ook initiatieven in de energiesector, met slechts één prestatiegericht initiatief (B2B en B2G). Deze vaststelling is opvallend, want het aanbod inzake energiestatistiek kan op Brussels grondgebied net veel nuttige effecten teweegbrengen qua verbetering en vermindering van het energieverbruik.

Tabel 3. FE-aanbod “zich vestigen” in het BHG

Organisaties/naam van de oplossing	Focus qua functionaliteit			Type klant			Statuut					Plaats in de organisatie	
	Prod*	G*	Pres*	B2C	B2B	B2G	NV	BVBA	Coöperatieve	VZW	Natuurlijke persoon	Exclusief	Complementair
MODS		X			X		X	X					X
DCARBON Ecothermis - Low Carbon Heating-as-a-service			X		X	X		X				X	
EnergyVision Brusol			X	X	X	X	X						X
Comensia			X	X					X				
Community Land Trust Bruxelles		X		X			X			X		X	
OurCrib		X	X	X			X					X	
Lumency	X			X				X					X

* Prod = Product, G = Gebruik, Pres = Prestatie

- 27 *Zich kleden* – Er werden een tiental initiatieven geteld, vooral B2C (zie Tabel 4). Sommige initiatieven waren al lange tijd aanwezig in specifieke segmenten, zoals avondkleding (smokings of kostuums met zwaluwstaart). Er komen ook nieuwe initiatieven bij, vooral voor dameskleding, wat tegenwoordig in de praktijk leidt tot een contrasterende situatie, tussen faillissement en voortbestaan. Deze vaststelling bevestigt dat kleding een sector met een ruim FE-aanbod vormt maar dat het model vanuit economisch oogpunt nog altijd kwetsbaar is. Het segment van de babyartikelen, dat deels in te delen is in deze behoeftesfeer, kent ook meer en meer succes, met bijvoorbeeld een aanbod herbruikbare/wasbare luiers.

Tabel 4. FE-aanbod “zich kleden” in het BHG

Organisaties/naam van de oplossing	Focus qua functionaliteit			Type klant			Statuut					Plaats in de organisatie	
	Prod	G	Pres	B2C	B2B	B2G	NV	BVBA	Coöperatieve	VZW	Natuurlijke persoon	Exclusief	Complementair
Be Selective		X		X				X				X	
Ecobabies		X		X				X				X	
Les Châtelaines		X		X				X					X
La Maison de Maitres	X	X		X			X						X
John Kennys		X		X			X						X
TaleMe			X	X			X					X	X
Coucou		X	X	X				X					X
Bébécó		X	X	X							X	X	
Snappies			X		X			X				X	
Juke Box		X	X	X				X				X	

Prod = Product, G = Gebruik, Pres = Prestatie

- 28 *Zich voeden* – Er werden 6 initiatieven geïdentificeerd die in verband worden gebracht met de FE (zie Tabel 5). De eerste betrokken goederen (voedingsmiddelen) lenen zich vrij beperkt tot functionalisering. Deze vaststelling is minder evident wanneer we kijken naar de productie/verwerking als schakel, waarbij B2B en B2C mogelijk zijn. In die gevallen zijn verschillende FE-modellen mogelijk, zoals de verkoop van aandelen in de productie en het geheel van immateriële hulpbronnen en diensten die gepaard gaan met een dergelijk landbouwsysteem dat door de gemeenschap wordt ondersteund, maar ook de verkoop van het gebruik van een professionele keuken en een geheel van aanverwante diensten, of de verkoop van het gebruik van gewaarborgde (herbruikbare) verpakkingen voor afhaalmaaltijden, gekoppeld aan logistieke diensten voor de ophaling en reiniging van de verpakkingen.

Tabel 5. FE-aanbod “zich voeden” in het BHG

Organisaties/naam van de oplossing	Focus qua functionaliteit			Type klant			Statuut					Plaats in de organisatie	
	Prod	G	Pres	B2C	B2B	B2G	NV	BVBA	Coöperatieve	VZW	Natuurlijke persoon	Exclusief	Complementair
Up! vzw/Life Wonderpoule			X	X	X					X		X	
Coopérative du Chant des Cailles			X	X					X				X
Tomato Chili		X		X				X					X
Urban Farm Company nv/Peas and Love			X	X			X					X	
Bons Plaisirs/Be Cook		X		X				X		X		X	
Swap Eat		X	X		X		X				X	X	

Prod = Productie, G = Gebruik, Pres = Prestatie

- 29 *Zich verplaatsen* – Het dienstgerichte mobiliteitsaanbod is sterk aanwezig in de inventaris (17 initiatieven, zie Tabel 6). Het aanbod is hoofdzakelijk B2C. Het aanbod verschilt in de eerste plaats volgens het type “goed”: fiets, step, scooter, auto – vaak elektrisch. Het aanbod is voornamelijk eerder gebruiksgericht dan prestatiegericht. We stellen ook vast dat het aanbod elektrische steps, fietsen of zelfs deelauto’s vaak op initiatief van bestaande organisaties is, die deze gedeelde mobiliteitsdiensten naast hun andere activiteiten ontwikkelen, zelfs als ze een afzonderlijke juridische entiteit oprichten voor de uitrol van hun FE-aanbod (zie bijvoorbeeld het geval van Decathlon en de coöperatieve We Play Circular¹⁰ die vanaf 2020 experimenteerde met de verhuur van sportmateriaal). Deze organisaties passen uiteenlopende inkomstenmodellen toe, zonder dat er één specifieke werkwijze wordt opgelegd. Sommige werken met een abonnement, andere niet. Meestal betaalt de gebruiker per minuut, en in mindere mate per kilometer. Abonnementen op basis van een vast bedrag zijn maar zelden te vinden. Gewoonlijk gaat het aanbod gepaard met verzekerings- en pechverhelpingsdiensten, zeker wanneer het om private toegang gaat (eerder prestatiegericht). Tot slot profileert één initiatief zich duidelijk als mobiliteitsoplossing, met een “mobiliteitspakket” voor bedrijven die de voordelen van de bedrijfswagen¹¹ willen vervangen door een dienstgericht, multimodaal voorstel. De werknemers krijgen dan een “mobiliteitsbudget” toegekend, waarmee ze kunnen switchen tussen bijvoorbeeld een freefloating deelauto, een freefloating deelfiets en het openbaar vervoer. In tegenstelling tot het gebruiksgerichte aanbod wordt dit initiatief op B2B-niveau ontwikkeld, en niet op B2C-niveau.

Tabel 6. FE-aanbod “zich verplaatsen” in het BHG

Organisaties/naam van de oplossing	Focus functionaliteit qua			Type klant			Statuut					Plaats in de organisatie	
	Prod	G	Pres	B2C	B2B	B2G	NV	BVBA	Coöperatieve	VZW	Natuurlijke persoon	Exclusief	Complementair
Cycad Bikefreedom			X	X	X						X	X	
Les Ateliers de la rue Voot/Un vélo pour 10 ans	X			X						X			X
Optimobil Belgium/Cambio	X			X	X		X					X	
Billybike		X	X	X			X					X	
Ubeego/scooty		X	X	X				X				X	
Fietsbieb/Vélobibique/Bike Library		X		X						X		X	
D’Ieteren/Poppy Mobility		X	X	X	X		X					X	
JCDecaux Belgium/Villo		X		X			X					X	
Blue Mobility/Blue Bike		X		X	X		X					X	
Bruxelles en Selle! /Monkey Donkey/Velo cargo Bike Sharing		X		X						X		X	
TakeWheels		X		X			X					X	
Lime		X		X			X					X	
Felyx Brussels BVBA		X		X				X				X	
Datt		X		X			X					X	
Uber		X		X	X		X					X	
D’Ieteren/My Move			X		X		X					X	
Decathlon/D-Rent			X	X			X						X

Prod = Productie, G = Gebruik, Pres = Prestatie

- 30 *Zich uitrusten* – De uitrusting van particulieren en/of organisaties lijkt zich goed te lenen voor de FE (15 geïnventariseerde initiatieven, B2B en B2C, zie Tabel 7). Er kan volgens dit model namelijk een brede waaier van goederen worden aangeboden, gaande van occasioneel gebruik (bv. doe-het-zelfmateriaal) tot dagelijks gebruik (bv. koffiemachine). Geleidelijk aan zijn er op Brussels grondgebied meer en meer organisaties te vinden waar je dergelijke artikelen kunt lenen. Zij kiezen meestal voor modellen van sociale ondernemingen (coöperatieven en vzw's), zelfs als het marktsegment van de “materiaalverhuur” al vrij lang ingepalmd wordt door grote retailers, met name in de doe-het-zelfsector. Daarnaast vormt ook de sector van de mobiele telefonie en de informatica, vooral op B2B-niveau, een interessante voedingsbodem om over te schakelen op het FE-model. Zo ontwikkelen de belangrijkste providers van internet- en telefoondiensten een B2B-aanbod bestaande uit producten en diensten die gerelateerd zijn aan het gebruik van de producten, via abonnementsformules.

Tabel 7. FE-aanbod “zich uitrusten” in het BHG

Organisaties/naam van de oplossing	Focus functionaliteit qua			Type klant			Statuut					Plaats in de organisatie	
	Prod	G	Pres	B2C	B2B	B2G	NV	BVBA	Coöperatieve	VZW	Natuurlijke persoon	Exclusief	Complementair
Babytheek		X		X	X					X		X	
iClinique/Re lease			X		X			X				X	
Fnac/Pass Location		X		X			X						X
Proximus/Engage Pack		X			X		X						X
Javry			X	X	X			X				X	
Usitoo		X		X	X				X			X	
Tournevie vzw		X	X	X						X		X	
Locamat		X		X			X					X	
Brico - BricoPlantit		X		X	X		X						X
Loxam		X		X	X		X					X	
Boels Rental		X		X	X		X					X	
Festirent		X		X	X			X				X	
Mon cafetier bvba			X	X	X			X				X	
Fais-le toi-même			X	X						X		X	
Konligo		X	X	X	X			X					X

Prod = Productie, G = Gebruik, Pres = Prestatie

- 31 *Verzorgen* – Deze behoeftesfeer lijkt, gezien de geïdentificeerde initiatieven, al enige tijd gekoppeld te zijn aan het FE-model, ook al werd het aantal initiatieven niet geïnventariseerd. Methodologisch gezien is een exhaustieve inventarisering namelijk zeer beperkend (vooral in het geval van apotheken met diensten die verband houden met de FE). Bovendien levert zo'n inventarisering geen inhoudelijk relevante aanvullende informatie op voor deze stand van zaken (5 initiatieven ondernomen door ziekenfondsen, maar apotheken kunnen het ook voorstellen, zie Tabel 8). De geïdentificeerde organisaties die het gebruik van gezondheidsmateriaal aanbieden, focussen op een maatschappelijk en in principe non-profit doel. Het FE-model lijkt zich

spontaan te hebben “opgedrongen” voor dergelijke initiatieven, doordat het medisch materiaal vaak maar voor bepaalde tijd wordt gebruikt en de kosten van dergelijk materiaal niet te onderschatten zijn. Het gaat hier om een B2C-aanbod.

Tabel 8. FE-aanbod “verzorgen” in het BHG

Organisaties/naam van de oplossing	Focus qua functionaliteit			Type klant			Statuut					Plaats in de organisatie	
	Prod	G	Pres	B2C	B2B	B2G	NV	BVBA	Coöperatieve	VZW	Natuurlijke persoon	Exclusief	Complementair
Rode Kruis		X		X						X			X
Proximité santé/Qualias		X		X						X			X
Socialistische mutualiteit/Thuishulp vzw		X		X						X			X
Liberale mutualiteit/Cosedi vzw		X		X						X			X
Apotheken		X		X			NVT	NVT	NVT	NVT			X

Prod = Productie, G = Gebruik, Pres = Prestatie

- 32 *Zich vormen* – De bibliotheken vormen uiteraard het emblematische aanbod van deze behoeftesfeer en maken er meteen de behoeftesfeer met het grootste aanbod van. Zo zijn er meerdere bibliotheken in elk van de negentien Brusselse gemeenten (een zestigtal aan Franstalige zijde¹² en een twintigtal aan Nederlandstalige zijde¹³). Naast die generalistische buurtbibliotheken zijn er ook nog gespecialiseerde bibliotheken (bv. de Koninklijke Bibliotheek van België), de bibliotheken die gekoppeld zijn aan de verschillende musea, en de bibliotheken van universiteiten en hogescholen in Brussel. Ook culturele centra en buitenlandse ambassades beschikken over collecties, soms in vreemde talen, die kunnen worden ontleend¹⁴. Doordat dit aanbod zo uitgebreid en homogeen is, hebben we beslist om het niet te specificeren in een samenvattende tabel.
- 33 Behalve hun bijzondere kenmerken belichamen deze organisaties een visie van de FE die hoofdzakelijk gericht is op “gebruik” en “prestaties” vanuit een B2C-logica. De immateriële en dienstgerichte aspecten nemen overigens al vele jaren aan belang toe (activiteiten rond socialisatie en openstelling voor andere culturele aspecten, naargelang de wijk en de doelgroep). Dat komt tot uiting in nieuwe opdrachten van bibliotheken, zoals de begeleiding of voorlichting van bepaalde doelgroepen (ouderen, jonge kinderen, enz.), of in samenwerkingen met scholen. Door artistieke tentoonstellingen, theatervoorstellingen, concerten, enzovoort aan te bieden, worden sommige bibliotheken echte sociale ontmoetingsplaatsen in hun wijk. Tot slot komen ze in actie tegen de digitale kloof door bijvoorbeeld computers of tablets ter beschikking te stellen. Met andere woorden, de bibliotheken evolueerden van een logica van gebruiksgerichte FE (het uitlenen van boeken) naar een steeds meer prestatiegerichte logica, zoals blijkt uit het decreet van 30 april 2009 dat resulteerde in de overgang van een uitleeninstelling met een focus op haar aanbod collecties naar een bibliotheekproject met een focus op de culturele behoeften van de bevolking op een grondgebied¹⁵.
- 34 *Zich ontspannen* – De mediatheken (tegenwoordig “Point Culture” of “Cultuurpunt”) en spelotheken vormen hier het grootste deel van het aanbod. Net als de bibliotheken veranderde de afgelopen jaren de opdracht van de mediatheken als gevolg van de afname van het aanbod geluids- en beeldmateriaal op fysieke dragers en de

ontwikkeling van de digitale markt door de komst van platformen als Netflix en Spotify. Vanaf 2010 maakte de overwegend “gebruiksgerichte” hoofdactiviteit, namelijk het verzamelen van audiovisuele collecties en het uitlenen van media, dan ook geleidelijk aan plaats voor andere, meer immateriële en dienstgerichte activiteiten, zoals culturele bemiddeling en voorlichting, de valorisatie van het audiovisuele en geluidserfgoed alsook culturele bevordering en verspreiding¹⁶. Op Brussels grondgebied zijn er tegenwoordig nog vier fysieke mediatheken te vinden. Wat de spelotheken betreft, telt het Centre de Ressources Ludiques (Ludeo) van de Franstalige Gemeenschap een veertigtal organisaties in het BHG¹⁷. Gezien dit grote aantal en de betrekkelijke homogeniteit van deze organisaties hebben we ze ook niet opgenomen in een gedetailleerde tabel.

Besluit

- 35 Hoe wordt de FE opgenomen door de instellingen in het BHG? En hoe wordt de FE uitgerold op Brussels grondgebied? Uit onze verkennende studie blijkt dat de FE nog altijd maar *weinig aanwezig* is, doordat de FE zowel institutioneel als numeriek in het Brusselse economische weefsel een beperkte plaats inneemt.
- 36 Op institutioneel vlak hebben we gewezen op een zekere onzichtbaarheid van het FE-model in het Brusselse economische landschap. We nemen aan dat deze onzichtbaarheid te verklaren is – hoewel dat door toekomstig onderzoek zou moeten worden onderbouwd – doordat de FE vaak gereduceerd wordt tot een eenvoudig bedrijfsmodel, en meestal als aanvulling op de CE. De FE is conceptueel en institutioneel gezien uiteraard een “onderdeel” van de CE (volgens het GPCE 2016-2020). Toch kan men zich vragen stellen bij de relevantie van deze hiërarchie tussen CE en FE. De bijzondere kenmerken van de FE, waaronder de breuk met de verwerving van eigendom, roepen op tot wijzigingen in de werkwijzen van organisaties maar ook van grondgebieden, en die wijzigingen kunnen niet beperkt zijn tot de veranderingen die worden doorgevoerd in het kader van een transitie naar de CE.
- 37 We stellen vast dat er op Brussels grondgebied niet bijster veel FE-initiatieven worden ondernomen. Dat de FE nauwelijks aanwezig is in het beleid van het BHG en te lijden heeft onder een zekere onzichtbaarheid kan deels worden verklaard door dit beperkte FE-aanbod. Bovendien zijn de meeste van de kleine en middelgrote organisaties die van de FE hun belangrijkste bedrijfsmodel maken nog altijd economisch kwetsbaar.
- 38 Gezien deze vaststellingen en vanuit het perspectief van territoriale transitie menen wij dat de initiatieven die de FE op een zo duurzaam mogelijke manier toepassen, beschermd en/of begeleid moeten worden zodat zij hun model verder kunnen verbeteren. Door de FE niet langer te versmelten met de CE, kan er ruimte ontstaan voor dit model en kunnen de potentiële voordelen voor het grondgebied grondiger worden onderzocht. De premissen van zo'n benadering zien we op het vlak van mobiliteit (met MaaS), hoewel er nog een verschil is tussen de ambitie van MaaS en het vermogen van het huidige aanbod om een gebruiksprestatie te bieden waardoor mensen afstand willen doen van de personenwagen. Uit dit voorbeeld moeten we in ieder geval het volgende idee onthouden: het FE-model bestuderen als bron van oplossing(en) om tegemoet te komen aan specifieke uitdagingen op het grondgebied.

- 39 Daarvoor is het belangrijk om op sociaal-economisch, financieel en duurzaamheidsvlak voldoende kennis te hebben over en afstand te nemen van de levensvatbaarheid van het FE-model. Heel wat studies [zie bv. Ceschin, 2014; Naber *et al.*, 2017; Seyfang en Longhurst, 2016] hebben namelijk aangetoond dat de uitrol van innoverende modellen gebaseerd moet kunnen zijn op precieze kennis. Deze kennis moet verworven zijn na meerdere cycli van experimenteren en bijleren door en met actoren die middelen kunnen mobiliseren om die kennis te benutten en om grootschaligere veranderingen en schaa sprongen teweeg te brengen. Die kennis, vooral over de voorwaarden voor de productie, de toe-eigening en het gebruik van innoverende modellen door de betrokken actoren, ontbreekt echter voor wat de FE in het BHG betreft.
- 40 Voor de ecologische en sociale transitie in het BHG lijkt het dan ook relevant en noodzakelijk om het model en de principes van de FE meer plaats en zichtbaarheid te geven, door een ruimte te creëren waar kan worden “gewerkt” aan het model en aan de verdienstelijke band tussen het FE-model en het CE-model. Deze “ruimte”, die zowel fysiek als juridisch kan zijn, zou economische actoren de mogelijkheid moeten bieden om te experimenteren met het model, de duurzaamheidseffecten van het model te beoordelen, om een gemeenschappelijke visie op te bouwen en om zo de trajecten voor de uitrol van het model uit te stippelen. Op die manier kan er worden voortgebouwd op alles wat de (Brusselse en andere) ervaringen op het vlak van CE en sociale economie opleveren om te streven naar een sterke duurzaamheid van het economische weefsel. Er zou dan ook kunnen worden nagedacht over niet alleen functionele economische modellen maar ook modellen voor korte ketens, ecologisch ontwerp, hergebruik, enzovoort, die tegemoetkomen aan sociale vraagstukken en aan uitdagingen op het vlak van duurzame territoriale integratie.

BIBLIOGRAPHIE

ADEME, Atemis, VUIDEL, Patrice, en PASQUELIN, Brigitte, 2017. Vers une économie de la fonctionnalité à haute valeur environnementale et sociale en 2050. Les dynamiques servicielle et territoriale au cœur du nouveau modèle. In: *Synthèse. Agence de l'Environnement et de la Maîtrise de l'Energie (ADEME)*.

AURICH, Jan C., MANNWEILER, Carsten, en SCHWEITZER, Erik, 2010. How to design and offer services successfully. In: *CIRP Journal of Manufacturing Science and Technology*, vol. 2, nr. 3, p. 136-143.

BEUREN, Fernanda Hänsch, FERREIRA, Marcelo Gitirana Gomes, en MIGUEL, Paulo A. Cauchick, 2013. Product-service systems: a literature review on integrated products and services. In: *Journal of cleaner production*, vol. 47, p. 222-231.

BOURG, Dominique en BUCLET, Nicolas, 2005. L'économie de fonctionnalité. Changer la consommation dans le sens du développement durable. In: *Futuribles*, nr. 313, p. 27-37.

CESCHIN, Fabrizio, 2014. Introducing and Scaling Up Sustainable Product-Service Systems: Insights from Transition Studies. In: *Sustainable Product-Service Systems*. Springer, Cham, p. 41-80.

- DU TERTRE, Christian en VUIDEL, Patrice, 2020. L'économie de la fonctionnalité et de la coopération. Un nouveau modèle économique, levier de développement des territoires In: Isabelle Laudier et al., *Prospective et co-construction des territoires au XXIe siècle*. Hermann, p. 163-174.
- GAGLIO, Gérard, LAURIOL, Jacques en DU TERTRE, Christian (dir.), 2011. *L'économie de la fonctionnalité: une voie nouvelle vers un développement durable?* Éditions Octares.
- MAX-NEEF, Manfred, 1992. Development and human needs. In: EKINS, Paul, MAX-NEEF, Manfred (dir.), *Real Life Economics*. London, UK: Routledge. pp. 197-214.
- MONT, Oksana en TUKKER, Arnold, 2006. Product-Service Systems: reviewing achievements and refining the research agenda. In: *Journal of Cleaner Production*. vol. 14, nr. 17, p. 1451-1454.
- NABER, Rolf, RAVEN, Rob, KOUW, Matthijs, en DASSEN, Ton, 2017. Scaling up Sustainable Energy Innovations. In: *Energy Policy*. vol. 110, p. 342-54.
- GPCE, 2016, *Gewestelijk Programma voor Circulaire Economie 2016 - 2020. Hulpbronnen benutten en verloren rijkdommen minimaliseren: naar een innovatieve gewestelijke economie*, be circular be.brussels, maart 2016.
- ROMAN, Philippe, MUYLEAERT, Coralie, RUWET, Coline, THIRY, Géraldine en MARECHAL, Kevin (2020). Intégrer la territorialité pour une économie de la fonctionnalité plus soutenable. In: *Développement durable et territoire*. 11, nr. 1. doi: 10.4000/developpementdurable.17046
- ROMAN, Philippe, THIRY, Géraldine, MUYLEAERT, Coralie, RUWET, Coline en MARÉCHAL, Kevin (2023). Defining and identifying strongly sustainable product-service systems (SSPSS). In: *Journal of Cleaner Production*, 136295. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.136295>
- SEYFANG, Gill en LONGHURST, Noel, 2016. What influences the diffusion of grassroots innovations for sustainability? Investigating community currency niches. In: *Technology Analysis & Strategic Management*. vol. 28, nr. 1, p. 1-23.
- TUKKER, Arnold, 2004. Eight types of product-service system: eight ways to sustainability? Experiences from SusProNet. In: *Business Strategy and the Environment*. vol. 13, nr. 4, p. 246-260.
- TUKKER, Arnold en TISCHNER, Ursula (dir.), 2006. *New Business for Old Europe: Product-service Development*. Greenleaf Publishing.
- TUKKER, Arnold, 2015. Product services for a resource-efficient and circular economy—a review. In: *Journal of cleaner production*. vol. 97, nr. 15, p. 76-91.
- VAN NIEL, Johan, 2014. L'économie de fonctionnalité : principes, éléments de terminologie et proposition de typologie. In: *Développement durable et territoires*. vol. 5, nr 1.

NOTES

1. <https://sites.google.com/site/circularmetabolismcommunity/home>
2. Een B2B-aanbod (*Business to Business*) is bedoeld voor bedrijven, een B2C-aanbod (*Business to Consumer*) voor consumenten en een B2G-aanbod (*Business to Government*) voor overheidsinstanties.
3. <https://www.circlemade.brussels/>, laatste raadpleging in november 2022.
4. De voorzieningen die tussen 2016 en 2020 ingevoerd werden in het kader van het eerste GPCE hadden een aantal directe gevolgen (financiering via projectoproep, begeleiding). Maar qua FE zijn die gevolgen zeer beperkt, aangezien het GPCE focust op de circulaire economie (hergebruik, recyclage, korte ketens).

5. <https://www.immaterra.com/>
6. Zie <https://www.circulareconomy.brussels/lucm-et-lecam-proposent-un-mooc-sur-les-modeles-economiques-durables/?lang=nl>, geraadpleegd in augustus 2021.
7. Zie de kerncijfers van het BHG <https://bisa.brussels/cijfers/kerncijfers-van-het-gewest>, geraadpleegd in augustus 2021. Merk op dat de meeste van die bedrijven (96 %) minder dan tien werknemers in dienst hebben.
8. Gedurende ons onderzoeksproject hebben enkele emblematische bedrijven op het vlak van FE in Brussel grote moeilijkheden ondervonden, vooral door de bijzondere kenmerken van hun bedrijfsmodel.
9. Zoals we verderop meer in detail bespreken, vond er geen nauwkeurige telling plaats binnen de sferen “zich vormen” en “zich ontspannen”.
10. https://www.circulareconomy.brussels/we-play-circular_we-play-circular/?lang=nl
11. Merk op dat het klassieke aanbod van leasingwagens (bedrijfswagens en persoonlijke leasing) niet in onze lijst opgenomen is, omdat het niet voldoet aan het criterium van sterke duurzaamheid. Het leidt immers tot overconsumptie en de overproductie van personenwagens.
12. Zie <https://biblio.brussels>.
13. Zie <https://brusselsebibliotheken.bibliotheek.be/adressen>, geraadpleegd in augustus 2021.
14. Al deze alternatieven worden voorgesteld op de volgende pagina: <https://be.brussels/cultuur-toerisme-vrije-tijd/cultuur/biblio-mediatheken>
15. Zie <https://bibliotheques.cfwb.be/ressources/legislation/>.
16. Voor een voorstelling van de nieuwe opdracht van de “Points Culture”, zie <https://www.pointculture.be/a-propos/qui-sommes-nous/>, geraadpleegd in augustus 2021.
17. Deze inventaris kan worden geraadpleegd op de volgende pagina: <https://ludeo.be/ou-jouer-a-bruxelles/>, geraadpleegd in augustus 2021.

RÉSUMÉS

Sinds 2016 verbindt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) zich ertoe om de transitie centraal te stellen in zijn economische strategie. Een van de veelbelovende economische modellen is de functionaliteitseconomie (FE), waarbij de verkoop van het gebruik van een goed in de plaats komt van de verkoop van het goed zelf. De FE zou verschillende voordelen op het vlak van duurzaamheid bieden. Zo zou het feit dat bedrijven eigenaar van de goederen blijven hen stimuleren om voor duurzame producten te kiezen. Door eenzelfde goed ter beschikking te stellen van verschillende gebruikers, zou er ook minder van geproduceerd worden. Bovendien zou de FE werken als katalysator voor de lokale verankering van productie- en consumptiesystemen. Toch is het FE-model nog altijd amper bekend in het BHG. Het wordt verkeerd begrepen en heeft het moeilijk om zich verder te verspreiden. Dit artikel, dat voortvloeit uit een vierjarig onderzoek naar de FE in het BHG, streeft dan ook drie doelstellingen na: 1) het biedt een huidige stand van zaken van de FE in het BHG en van de uiteenlopende behoeften waaraan de FE zou kunnen voldoen; 2) het analyseert de institutionele voorzieningen ter ondersteuning van de FE in het BHG; en 3) het zet vraagtekens bij de onderlinge afstemming tussen enerzijds de institutionele voorzieningen ter ondersteuning van een duurzame economie in het BHG en anderzijds de verdere uitrol van de FE in het Gewest. Uit deze verkennende studie blijkt dat de FE nog altijd maar beperkt aanwezig is, zowel op institutioneel vlak als in het

Brusselse economische weefsel. Het lijkt dan ook relevant om meer plaats te geven aan het FE-model, door ruimten te voorzien waar economische actoren met het model kunnen experimenteren en de effecten ervan op het vlak van duurzaamheid kunnen beoordelen, een gemeenschappelijke visie kunnen opbouwen en de trajecten voor de verdere uitrol van de FE kunnen uitstippelen.

La Région de Bruxelles-Capitale (RBC) s'est engagée, depuis 2016, à mettre la transition au cœur de sa stratégie économique. Parmi les modèles économiques prometteurs figure l'économie de la fonctionnalité (EF), par laquelle la vente de l'usage d'un bien est substituée à la vente du bien lui-même. Plusieurs vertus lui sont attribuées en matière de soutenabilité. Ainsi, la rétention de la propriété des biens par les entreprises inciterait ces dernières à choisir des produits durables. La mise à disposition d'un même bien pour divers usagers limiterait les quantités produites. L'EF catalyserait aussi l'ancrage local des systèmes productifs et de consommation. Pourtant, en RBC, le modèle de l'EF reste encore peu connu, mal compris et peine à se déployer. C'est pourquoi le présent article, issu d'une recherche de 4 ans sur l'EF en RBC, poursuit trois objectifs : 1) il dresse un panorama original de l'état actuel de l'EF en RBC et de la diversité des besoins auxquels l'EF pourrait répondre ; 2) il analyse les dispositifs institutionnels de soutien de l'EF en RBC, et 3) il s'interroge sur l'adéquation entre les dispositifs institutionnels de soutien à une économie soutenable en RBC et le déploiement de l'EF dans la Région. Il ressort de cette étude exploratoire que l'EF est encore peu présente, tant institutionnellement que dans le tissu économique bruxellois. Il semblerait dès lors pertinent de donner davantage de place au modèle de l'EF, en créant des espaces permettant à des acteurs économiques d'expérimenter le modèle et d'en évaluer les effets en termes de soutenabilité, de construire une vision commune et de définir les trajectoires de son déploiement.

Since 2016, the Brussels-Capital Region (BCR) has been committed to putting transition at the heart of its economic strategy. Among the promising economic models is the functional economy (FE), whereby the sale of the use of a product is substituted for the sale of the product itself. It has several virtues in terms of sustainability. By retaining ownership of goods, companies would be encouraged to choose sustainable products. Making the same product available to different users would limit the quantities produced. The FE also serves as a catalyst for the local presence of production and consumption systems. Yet, in BCR, the FE model remains little known, poorly understood and is having trouble unfolding. This article – which is the result of four years of research on the FE in BCR – has three objectives: 1) it provides an original overview of the current state of the FE in BCR and the diversity of needs which the FE could meet; 2) it analyses the institutional measures for supporting the FE in BCR; and 3) it questions the balance between the institutional measures for supporting a sustainable economy in BCR and the expansion of the FE in the region. This exploratory study shows that the FE still has only a marginal presence in institutional terms and in the economic fabric of Brussels. It would therefore seem appropriate to make more room for the FE model, by creating areas for economic stakeholders to experiment with the model and evaluate its effects in terms of sustainability, build a common vision and determine the directions for its expansion.

INDEX

Financement <http://dx.doi.org/10.13039/501100004744>

Keywords : ecology, economy, public action, environment, regional policy

Trefwoorden ecologie, economie, overheidsoptreden, leefmilieu, gewestelijk beleid

Mots-clés : écologie, économie, action publique, environnement, politique régionale

Thèmes : 6. économie – emploi

AUTEURS

COLINE RUWET

Coline Ruwet is doctor in de sociologie van de Hoover-leerstoel voor Economische en Sociale Ethiek aan de UCLouvain en is als docente verbonden aan de ICHEC Brussels Management School. Haar onderzoek spitst zich toe op het bestuur en de uitrol van de sociale en ecologische transitie, en dan vooral op de subjectieve en culturele aspecten daarvan. Binnen het Brufonctionnel-team leidde ze met name de werkzaamheden rond de opschaling van de FE in Brussel. Sinds 2021 coördineert ze het TransDisc-project.

RUWET, C., 2023. Crunch Time: The Urgency to Take the Temporal Dimension of Sustainability Seriously. In: *Environmental Values*, 23:1, pp.25-43(19)
coline.ruwet[at]ichec.be

FRANÇOIS LOHEST

François Lohest werkte tussen april 2020 en juni 2021 mee aan het Brufonctionnel-project. Als politicoloog van opleiding (master UCLouvain) en als beroepslandbouwer (biologische groenteteelt) hebben zijn onderzoeksthema's betrekking op transities in stedelijke gebieden, vooral in de sector van de voeding en sociale innovatie. Tegenwoordig is hij projectleider aan het Centre d'Etudes et Recherches Urbaines (ERU) en wetenschappelijk medewerker aan het IGEAT (ULB).

francois.lohest[at]gmail.com

ROXANE DE HOE

Na een master in de psychologische wetenschappen behaalde Roxane De Hoe een doctoraat in de economische wetenschappen en bedrijfskunde aan de UCLouvain. In het kader van haar doctoraatsproefschrift onderzocht ze de intentie om opnieuw te creëren na een uitstap uit het ondernemersleven. In september 2020 besloot ze samen met het multidisciplinaire Brufonctionnel-team te werken rond de functionaliteitseconomie aan de ICHEC Brussels Management School. Na het Brufonctionnel-project sloot ze zich aan bij het team van de leerstoel Families in Bedrijven, eveneens aan de ICHEC Brussels Management School. Binnen die leerstoel verricht ze onderzoek naar het proces om een bedrijf over te dragen of over te nemen.

MUYLAERT, C., THIRY, G., ROMAN, P., RUWET, C., DE HOE, R. et MARÉCHAL, K., 2022. Consumer perception of product-service systems: Depicting sector-specific barriers in the mobility, clothing and tooling sectors. In: *Frontiers in Environmental Science*, 10:842590, doi: 10.3389/fenvs.2022.1048554.

roxane.dehoe[at]ichec.be

KEVIN MARÉCHAL

Kevin Maréchal is milieueconoom, docent aan GxABT/ULiège, gastdocent aan de UCLouvain en wetenschappelijk medewerker aan het CEESE-ULB. Zijn onderzoekswerk is geworteld in een benadering van klimaatverandering in de economie (Routledge, 2012) en spitst zich vooral toe op de uitdagingen van de transitie op het vlak van energie (Energy Research and Social Sciences, 2018), agro-ecologie (Ecological Economics, 2021) en functionaliteitseconomie (Sustainable Production and Consumption, 2022).

k.marechal[at]juliege.be

CORALIE MUYLAERT

Na een master in economische wetenschappen (UCLouvain) en een master in milieuwetenschappen en -beheer (IGEAT) te hebben behaald, werd Coralie Muylaert onderzoeksmedewerker in het kader van het Brufonctionnel-project. Daarnaast werkt ze aan de ULiège een proefschrift af onder begeleiding van Kevin Maréchal en Sybille Mertens. Haar onderzoek focust op de blokkeringen voor wijzigingen in de consumptiegewoonten in de kledingsector en vooral met betrekking tot kledingbibliotheken (zie recentste publicaties). coralie.muylaert[at]gmail.com

GÉRALDINE THIRY

Géraldine Thiry behaalde een doctoraat in de economie aan de UCLouvain en is professor economie aan de ICHEC Brussels Management School (België) en de UCLouvain. Ze voert onderzoek naar de nieuwe indicatoren van rijkdom, de verbanden tussen armoede en omgeving, en duurzame bedrijfsmodellen. Tussen 2017 en januari 2022 was ze promotor van het Brufonctionnel-project. Sinds 2020 staat ze, samen met Philippe Roman (ICHEC), in voor de wetenschappelijke coördinatie van het Brussels Donut-project. Daarnaast zetelt Géraldine Thiry in de Regentenraad van de Nationale Bank van België.

ROMAN, P., THIRY, G., MUYLAERT, C., RUWET, C. et MARÉCHAL, K., 2023. Defining and identifying strongly sustainable product-service systems (SSPSS). In: *Journal of Cleaner Production*, 136295. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.136295>
geraldine.thiry[at]ichec.be

PHILIPPE ROMAN

Philippe Roman behaalde een doctoraat in de economische wetenschappen aan de Université Paris Saclay (Frankrijk) en is momenteel docent economie aan de ICHEC Brussels Management School en gastdocent aan de UCLouvain. Na een doctoraat omtrent conflicten over water en milieurechtvaardigheid, alsook onderzoek naar de kwantificering van duurzaamheid focust hij zich in zijn onderzoek nu op de duurzaamheid van bedrijfs- en consumptiemodellen, in het bijzonder de functionaliteitseconomie. Hij draagt ook bij aan de coördinatie van het Brussels Donut-project.

ROMAN, P., THIRY, G., MUYLAERT, C., RUWET, C., et MARÉCHAL, K., 2023. Defining and identifying strongly sustainable product-service systems (SSPSS). In: *Journal of Cleaner Production*, 136295. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.136295>
philippe.roman[at]ichec.be